

Bakó Mihály addig a földre nézett és most sem emelte föl tekintetét. Kóválygott az esze, a bajtársai suttogásai, a tisztek fenvegetőzései forogtak benne. De olyan barátsággal nézett rá ez a Czomboly.

— No! — biztatta szóval is Czomboly. — Csak nem utasítod vissza?

— Köszönöm — mondta egyszerűen Bakó Mihály.

És szeméből most először csurrant ki két könnycsepp, az aszszonyéért.

MARKOVICS SVETOZÁR

(1846—1875)

Irta: Hajdú Vilmos

Amikor Markovics Szvetozár első írása megjelent az akkori »Szerbia«-ban, az országot gazdasági, társadalmi és különösen politikai válság hullámai kavarták fel. Abban az évben, 1868-ban, megölték Mihály fejedelmet és ugyanabban az évben »egy dilettáns ambícióktól fűtött hivatásos tábornok«, Blaznavac Petrovics Milivoje, a katonai szervezet segítségével ráerőszakolta a Nagy Nemzeti Szkupstinára — és az országra — Obrenovics Milánt és egy olyan helyhetőséget, amilyent ő akart. Blaznavac volt az első politikus-generális Szerbiában és az ő győzelme a hadsereg vezetőinek első politikai győzelmét jelentette. Azóta Szerbia és a későbbi Jugoszlávia politikai életében mindig lényeges szerepe volt a vezérkarnak. 1868-ban Szerbiában — hivatalosan — a liberalizmus került uralomra, amelynek az a kétes dicsőségű szerep jutott, hogy — a liberalizmus nevében — egy tábornok parancsszavára kormányzott.

Ez évben, 1868-ban, a szerb állam történetében először jelentkezik az állandóság fogalma, amely aztán állandó jelenség marad. Törvényt hoznak a pénzverésről és egy évvel később megalapítják az első magánbankot. Ugyanebben az időben erősödött meg a szerb nép felszabadításának és egyesítésének propagandája is. Mihály fejedelem és Garasanin Ilja szervezik meg a török hódoltság alatti országrészekben Balkán elnyomott népeinek mozgalmát, míg 1866-ban a liberális ifjúság »Szerbia Egyesült Ifjúságának Tudományos és Irodalmi Társasága« néven megalakítja nemzeti szervezetét. Az ebben a szervezetben tömörült ifjúsághoz intézte 1868-ban Markovics Szvetozár első felhívását, legelső szavait.

A nagy forradalmár és gondolkodó 1846 szeptember 9-én (22-én) született. Rekaovin és Jagodinán végzte elemi iskoláit; az alsó négy gimnáziumot Kragujevácon, a felső hármat Beográdban. A gimnázium elvégzése után az egyetem technikai fakultására, majd három év múlva, állami ösztöndíjjal Petrográdra (Leningrád) került, ahol folytatta tanulmányait.

Iskoláztatásáról és általában az akkori iskolaviszonyokról és a nevelés akkori módszereiről »*Hogyan neveltek bennünket?*« cím alatt írt egy rendkívül őszintehangú tanulmányt. Markovics szerint az akkori »nevelők« módszerei (gúny, verés, szidás, stb.) meggyűlöltették az iskolát. Egész iskoláztatása alatt a »régii és bevált« pedagógiai módsze-

rek tárgya volt. Ezekkel a módszerekkel pedig mindent el lehetett érni, csak azt nem, hogy a diák megszeresse az iskolát és a tudományokat.

Markovics három évet töltött Oroszországban, ugyancsak a technikai fakultáson. 1869–70-ben Zürichben folytatta tanulmányait, míg a »*Szerb ámitások*« (Srpske obmane) című cikke miatt megvonták ösztöndíját és így kénytelen volt elhagyni a főiskolát. Tanulmányainak időelőtti befejezése nem érintette súlyosan. Maga írta az Egyesült líjúság főbizottsági elnökének: »*Számomra túl alacsony és szűk az az épület, amelyben ma fojtogatják a szerb népet és én harcot kezdtem ellene. Az én irodalmi munkásságom még egészen csekély jelentőségű; éppen most kaptam »Srpske obmane«-című cikkem kapcsán Matics minisztertől levelet, amelynek tartalmát ismeri. Végleg döntöttem: a publicisztika a hivatásom és a mérnöki pályát végérvényesen abbahagytam.*« Ezután visszatér Szerbiába, majd politikai üldöztetések miatt 1871-ben kénytelen Noviszádra menekülni. Már Szerbiában jelentős politikai munkásságot fejt ki, több lap állandó munkatársa. Noviszádon még nagyobb lendülettel dolgozik. Az iparosok között a gazdasági szervezkedést és a szövetkezeteket propagálja; a diákok között szocialista eszméket hirdet és a már kialakult szocialisták egy csoportjával megindítja a »*Jednakost*« (Egyenlőség) című lapot. Állandóan tanul és dolgozik. Noviszádon írja meg nagy művét: »*Valóság (realitás) irányok a tudományban és az életben*«, majd első könyvét »*A nemzeti gazdasági alapelvei*«-t. Noviszádon fejezi be legjobb és leginkább eredeti munkáját »*Szerbia hivatása a Keleten*«-cimmal. 1873 márciusában kiutasítják Noviszádról. Szremszki-Karlovcsira utazik és egy hónappal később visszatér Szerbiába.

Szerbiában tovább dolgozik. Néhány cikke miatt bíróság elé kerül. Kilenc hónapig volt börtönben és súlyos betegen szabadult. 1875 január 1-én új lapot indít, a »*Felszabadulás*«-t, de már csak húsz napon át szerkeszthette. Bécsbe utazna, Dalmáciába menne, hogy gyógyulást találjon, azonban Triesztben elhagyja ereje. 1875 február 26-án halt meg. Még nem volt harminc éves.

Mindössze hét éven keresztül folytatott tehát közéleti munkásságot Markovics Szvetozár. Ez alatt a rövid idő alatt tömördek politikai és közgazdasági tanulmánya, cikke, irodalmi kísérlete jelent meg. »*Összes művei*«-t 8 kis kötetben, mintegy 1200 oldalon, Beográdban adták ki, azonban az »*összes művek*« Markovics összmunkásságának alig a felét tartalmazzzák. Így is megállapítható, hogy a nagy szerb gondolkodót korának minden aktuális kérdése foglalkoztatta. Irt, a többi között »*Szerbia munkásosztályának gazdasági és politikai helyzeté*«-ről, a »*Munkáskérdés*«-ről, a nők egyenjogúsításáról, »*Európa társadalmi és politikai harcai*«-ról, a párisi kommunéről, a »*Fehér terror*«-ról, a szocializmusról, az iskola és nevelés kérdéseiről, stb. Bírálói szerint (Maszlesa Veszelin, Pavlov Todor) ismerte és tanulmányozta Marx és Engels, Feuerbach, Proudhon, Blanqui, Rodbartus, Lassalle, Bakunin, Csernyisevskij, Herzen, Bjelinszki, Dobroľjubov munkásságát.

Lukács György szerint: »*Ahol demokrácia nincs és nem is volt, ahol reakciós elnyomatás alatt szenvednek, porladoznak a tömegek... ott az irodalom megkülönböztetett szerepet kap az eszmék igazi tisztázásában, ott alig van más szócső az igazi demokrata eszmék hirdetésére, mint az irodalom.*«

Ilyen megkülönböztetett szerepe volt Markovics Szvetozár munkásságának — még akkor is, ha megállapításaiban sokszor tévedett is és ha nem is volt — akkor még nem is lehetett — következetes marxista.

Pavlov Tódor írja: *»Még legnagyobb ellenségei sem vonták soha kétségbe forradalmi tisztességét, bátorságát, harc- és áldozatkészségét az akkori idők forradalmi ideáljaiért. Markovics Szvetozár olyan figura, amilyennel csak ritkán lehet találkozni a népi forradalmi mozgalmak történetében. Markovics Szvetozár agy, akarat és szív, amilyen csak a népi forradalmi időszakok legviharosabb és legfélelmetesebb éveiben születik. Büszkesége és dicsősége volt és lesz nemcsak a szerb népnek, hanem Balkán mindennépének és a haladózsellemű emberiségnek.«*

Ahhoz, hogy a maga valóságában megismerhessük Markovics Szvetozár jelentőségét, előbb ismernünk kellene az akkori Szerbiát, gazdasági és politikai berendezését, aligarchiáját és bürokráciáját.

Bár e rövid ismertetés keretében mindehhez alig van lehetőség, amiyt mindenesetre megállapíthatunk, hogy az első tőkehalmozódások idején, az elmúlt század Szerbiájának minden pozíciójában azok ültek, akik a politikai hatalom mellett a gazdasági hatalom és a vagyonszerzés minden lehetőségét kezükben tartották. Maga Milos fejedelem: »az ország első kereskedője« volt, ami természetesen azt jelentette, hogy hatalmi szervezetével megakadályozta, hogy kivüle és kegyenceim kívül más is foglalkozzék a kereskedelem olyan fajtáival, melyek hasznát Milos akarta lecsapolni. Az egész hivatalnoki kar korrupst és erőszakos volt és bár természetesen Szerbiában is jelentkezett az a mese, hogy az egyes gazdagok azért gazdagok, mert ők maguk, vagy őseik szorgalmasak és okosak, míg a szegények azért szegények, mivel ők maguk, vagy őseik lusták és ügyetlenek voltak — a szerb parasztság (ipar és ipari munkásság alig volt a múlt század Szerbiájában), nem fogadta el ezt a magyarázatot és ezért Szerbia polgárságának története Milostól—Milánig tele van mozgással és felkeléssel. Amíg Nyugaton a polgárság, Szerbiában a parasztság állott a később nemzeti jellegű forradalommal alakult felkelések gyújtópontjában. Ez a szervezetlen parasztság, amely belekerült a pénz- és árútermelésbe, természetesen nem lehetett a polgári demokrácia zászlóhordozója. Ezért jöhetett a forradalom után előbb Milos, mint a legfelsőbb politikai hatóság és a legelső kereskedő, majd egy oligarchikus test, amelyben a bürokrácia kimagasló képviselői és az ország leggazdagabb emberei ültek. A politikai hatalom gazdasági lehetőségeket és egyben gazdasági hatalmat is jelentett. A hivatalnoki osztályt nagyobb részben vajdasági szerbek (»nemačkari«) alkották. Az országnak két nagy politikai pártja volt: az u. n. »alkotmányvédők« (később: konzervatívok), akik számára a nép egyáltalában nem jelentett politikai tényezőt, a másik a liberális-párt, amely a parasztságra is támaszkodott ugyan, mint erőforrásra, azonban nem kívánt együttműködni velük és még kevésbé részt adni a hatalomból.

A korrupció, elnyomatás, sovinizmus és imperialista ábrándok tengerében Markovics Szvetozár mindenesetre a szerb társadalom gyökeres átalakítását akarta. *»Ezért előbb — írja Maszlesa — megvilágította az akkori intézményeket és jelenségeket, hogy így — megvilágítva — szembehelyezze velük saját javaslatait és döntéseit.«* Ezek a »javaslatok és döntések: nem mindig voltak — ahogy már említettük — következetes marxista javaslatai és döntései, viszont legszigorúbb kritikussai sem vi-

tatják azt, hogy Markovics mindig világosan látta az akkori tömérdek visszasságot és élesen szembeszállt az elnyomó hatalmasságokkal.

Pavlov Todór írja:

»Ha Markovics műveit a mai következetes marxista-leninista pozíciókból vizsgáljuk, világos, hogy nagyon sok szempontból nem állják a komoly, tudományos bírálatot... Ezzel azonban nem meritjük ki a problémát, mert mi kötelesek vagyunk Markovics Szvetozárt a mai — jugoszláviai és bulgáriai — népfelszabadító, nemzeti, demokratikus és antilasiszta mozgalmaink szempontjaiból is megvizsgálni. Elég így feltenni a kérdést és azonnal kitűnik, hogy Markovics Szvetozár, mint távolj és lángeszű őse népi felszabadítási mozgalmainknak, egészen a miénk.«

Markovics Szvetozár már csak azért is nagy volt, mert következetesen hirdette a Balkán-népek föderációjának szükségességét és mert világosan látta, hogy ez a föderáció nem a fejedelmek magánügye, hanem egyedül és kizárólagosan a népé.

ISKOLA ÉS EGYHÁZ

Irta: Lőrinc Péter

Iskolája válogatja és itt sem lehet általánosítani. Van iskola, ahol több a magyar, mint a szerb rohammunkás, ahol szépszámban jelentkeztek magyar ifjak az ifjúsági vasút építésére. Akad persze olyan is, ahol ablakon ugrálnak ki neménydús ifjaink, hogy ott ne legyenek a jelentkezéskor. Van iskola, ahol szép könyvtárak várják a magyar ifjakat órák után; akad viszont olyan iskola is, ahol június 18-ika után sem tudta a diák, ki volt Gorkij s ahol nem tarthattak Gorkij ünnepélyt, mert nem jelentek meg sem az ifjak, sem az ifjúságot nevelő (?) tanártestület.

Iskolája válogatja. Csak ne általánosítsunk. De ne is szépítsük, ne is kendőzzük el a néha bizony rút valóságot. Akadtak ifjak, akik szülei tilalma ellenére is engedtek, engedni akartak szívük vágyának és megszöktek hazulról, hogy eljuthassanak Breszkóra az ifjúsági vasútra s csak akkor álltak el szándékuktól, amikor a népi ifjúság vezetősége meggyőzte őket, hogy nem szökéssel, szülő bücsítással, de szülői meggyőzéssel kell, hogy a népi ifjú elérje célját.

Mondom: nem szabad általánosítani. Mert van ahol többet olvas-tanul az ifjú, mint amennyit kiszab az iskola, meg az ifjúsági szervezet, de akad olyan osztály is, ahol hallgat a diák az olvasástól eltűnt szóra — és a kötelező iskolai olvasmányt sem olvassa el. De — egyik öreg hibából a másikba esve még csak be sem vállalja őszintén, a mi nyílt, becsületes, egyenes módszerünket követve azt, hogy nem tett eleget kötelezettségének, de félredobva az önkritika kipróbált, célravezető fegyverét, — sunyimód hamis bizonyítékokat keres hazugságainak alátámasztására; olvasta bizony a könyvet és ime benyújtja »bizonyítók« tartalmi kivonatot is.

Most kettős nevelésben részesül, itt-ott még a magyar diák. A nyílt, egyenes, önkritikára nevelő bátor szellemű módszeren kívül itt-ott még arra tanítják, hogy legyen hanyag és hazug, sunyi és reakciós. De akad még papi hitoktató, aki letiltja a kötelező iskolai olvasmányok elolvasását az osztály falain belül — mert ezek a könyvek indexen vannak. De hogy a kecske is jól lakjon! a csunya fődosztó kecske! meg a káposzta! ezerholdasok árnyékában